

8.

INTELEKTUALISTIČKA POEZIJA VLADANA DESNICE IZMEĐU ANTIČKOGA MIMEZISA, KRŠĆANSKOG MISTICIZMA I ISLAMSKOGA SUFIZMA

Rašid Durić

Sažetak: U studiji je riječ o estetičkim sadržajima poetičkog fenomena Desničina intelektualizma. Ti sadržaji analiziraju se na temelju antičkog i suvremenog poimanja mimezisa i estetičkog iskustva. Kao važan segment u komparativnoj analizi pojavljuje se paralela između kršćanske i islamske spoznaje ljepote, to jest između kršćanskog misticizma i islamskog sufizma, s određenim sličnostima i razlikama, koje se prikazuju na primjeru nekoliko pjesama Vladana Desnice i sufističkih pjesnika Abdulvehaba Ilhamije i Abdurahmana Sirrije.

Ključne riječi: mimezis, estetičko iskustvo, kršćanski misticizam, islamski sufizam, Vladan Desnica, Abdulvehab Ilhamija, Abdurahman Sirrija

---

1. Uvod

Umjesto teorijski uobičajenog termina “islamska estetika” u studiji koristim termin estetika u islamu, analogno njemu takođe estetika u kršćanstvu. Ovim preciziranjem otklanjam potencijalne predrasude o estetici ili pomutnje u poimanju estetičkog. Nesporna je naime činjenica da postoji estetika u kršćanstvu ili u islamu, svaka zasebno i sa vlastitim bitnim svojstvima. Činjenica je takođe da ono što poimamo estetičkim jest univerzalne vrijednosti i da upravo tim svojstvom estetičko pripada svakom oku i duhu koje estetičko umije umom prepoznati, kroz svoja osjećanja proživjeti. Sljedstveno takvoj recepciji, estetičko pripada svakom jednako kao i bog. To je bitan razlog da umjesto termina “kršćanska ili islamska estetika” rabim termine estetika ili estetičko u islamu ili kršćanstvu. Tim isključujem i predrasudu i svojatanje i granicu, da estetičko, kao i božije, pripada samo jednom duhovno-civilizacijskom kodu ili kulturno-duhovnom iskustvu. Estetičko je u svojoj biti univerzalno. Književni tekst Vladana Desnice recipiram takođe kao univerzalnu, dakle estetičku vrijednost per se.

O Desničinu djelu toliko je savjesnih, detaljnih i pretenciozno-objektivnih akribija objavljeno, da pred svakim, koji se trsi izreći vlastiti novum, objavljene studije o Desnici

jesu koristan i neophodan putokaz. Putokaz da ne zaluta u labirintu vlastitih refleksija o Desnici. Te tuđe refleksije mogu nas međutim zavesti od svojega ili izvornog proživljavanja Desnice. I za prosječnika i za književnoga znanstvenika, objavljene studije o Desnici mogu dakle biti kako putokaz dubljega ili istinitijega poimanja djela, tako u isti mah i jedno opterećenje sa tuđim osvjedočenjem koje nas odvodi od izvorno vlastitoga proživljavanja djela, i od vlastitoga suda o djelu. Dvojim o jednom trajnom iskušenju s kojim se sučeljava svaki čitatelj, posebice književni kritičar koji sobom samim hoće svjedočiti Desnicu. Književni je znanstvenik u procjepu savjesnog apsorpiranja znanstvene riječi o Desnici, i izricanja vlastita suda o Desnici. Moju recepciju i moj estetski sud o poeziji i o pričama Vladana Desnice hoću da amnestiram od akademskog uzusa: da ih ne samjeravam niti provjeravam u književnoj kritici o Desnici. Pored pledoajea za izvorno proživljavanje Desnice, drugi je bitan razlog ovom distanciranju od književne kritike u činjenici da je malo čiji intelekt u stanju apsorpirati oko 700 tekstova o djelu Vladana Desnice. Naime, samo do 1990. o Desničinu djelu je objavljeno 608 studija i članaka.¹ Moj izbor naslovljene teme, sa njenim relativnim novumom, jest treći argument za samoamnestiju od književne kritike o Desnici. Najmanje je naime dosada pisano o Desničinoj poeziji, a nijedna od objavljenih studija ne obrađuje ni poeziju ni novele Vladana Desnice komparativno, kroz bitna obilježja estetike u kršćanstvu i estetike u islamu. Niti u relaciji između mimezisa (njegova antičkoga i suvremenog zapadnoeuropskoga poimanja) i panteizma. Niti promišlja Desničinu poeziju između kršćanskoga misticizma i islamskoga sufizma. Hoću naime da vjerujem da me ovako široko zasnovana i relativno originalna tematika, koju dokazujem u interpretaciji pjesama Vladana Desnice, amnestira od književne kritike o Desnici.

Samoamnestiranje od akademske kritike u analizi poezije Vladimira Desnice podupirem estetičkim iskustvom da su literarne umjetnine estetski egzaktno nemjerljive. Kritičkoknjiževna analiza jednako je estetski nemjerljiva, budući da se svaka recepcija ostvaruje kroz osobni sensibilitet, koji poput spužve upija energiju riječi umjetnika. Sa neminovnom posljedicom da vječito “traženi Godot” – taj fenomen estetički – koji je svrha umjetnosti riječi Desnice i naše kritike o njoj, kolikogod ga objektivno, metodološki konzekventno opisali, dekonstruirali, jedva da će ikad biti definiran znanstveno egzaktnim, estetski objektivno dokazivim kriterijima. Ili onim estetskim istinama o djelu koje bi većina bespogovorno prihvatila. Tomu je bitan razlog u semantičkoj polifoniji riječi, u semantičkoj polifoniji recepcije. Sa posljedicom da je svaka rekonstrukcija umjetničkoga akta, njegova izvorišta i smisla, jedan (i)racionalni spoj intelekta i osjećanja, intuicije i instinkta, umjetnika i recipijenta. Dokučiti podsvjesne slojeve estetičkoga, dospjeti u njih, pretpostavlja i “samodekontaminaciju” od kritike. I empatiju. Sa samosaživljavanjem onoga nivoa, u kojem se sastaju energija umjetničke riječi i recipijenta u jedinstvenu energiju. To je bitan razlog da se osobno u Desničinu energiju “udijevam” izravno – kroz osjećajnost – elementarnu ljudskost. Vođen sviješću Ivana Galeba da je *današnji čovjek na putu da sasvim zaboravi osjećati* pa bi trebalo *da ljudi ponovo nauče osjećati*. Uvjeren, naime, da nas pjesme, novele i refleksije Vladana Desnice, i danas jednako misaono bogate, emocionalno potresaju. Mada su prije pet i više decenija napisani. To naime (s)misaono bogatstvo vibrira cijelim Desničinim djelom. To je signum energije i danas umjetnički živog Vladana Desnice.

¹ Navedena bibliografija radova o Desnici autorice Ljiljane Tomašević objavljena je u četvrtoj knjizi *Izabranih dela Vladana Desnice: Eseji, članci, pogledi*, Beograd 1993., 417.-509.

2. O duhovnoj participaciji mimezisa u Vladana Desnice: sažetak teorijsko-estetskog aspekta

Platonova riječ “mimesis” u svojem prvotnom značenju “podražavanja” ili “kopiranja prirode” opojmljivana je različito i nejedinstveno, sa posljedicom da je do danas njeno poimanje u estetici i u književnoj teoriji ostalo polifono, i dalje semantički sporno. Bez pretenzije u prosuđivanju opojmljenja “mimizisa,” ovdje ću samo podsjetiti i konstantirati da je Platon u svojoj filozofiji zasnovao estetiku kao nedjeljiv dio filozofije, onaj segment koji opisuje čulima zamjetljivi svijet – *ta aisthesis*. Platonsko metafizičko odbacivanje zamjetnoga, čulima opažajućeg saznanja, dakle onoga označenog i vezanog na *aisthesis*, u korist umno-misaonog duhovnog (*ta noeta*) saznanja, razumljivo je i logično kroz platonovsko-aristotelovsko poimanje duše, sastavljene iz tri dijela: vegetabilnog, animalnog i noetsko-umnog. Sa posljedicom ovog poimanja na mimesis koji je ostao u sferi mimetičko-estetičko-čulnoj. Takođe sa posljedicom odbacivanja čulnog motrenja lijepog *per se*, a u korist ili preferiranjem umnog doživljavanja motrenja kao ideje lijepog *per se*.

Ovaj kratki ekskurs služi mi u daljnjem izlaganju kao ishodišni postulat antičkog poimanja mimeze u mojoj interpretaciji refleksija i intelektualizma u pjesmama Vladana Desnice. Sa mojom početnom i središnjom hipotezom da nekolicina pjesama i novela Vladana Desnice opstoji u naprijed komentiranu, doslovnu poimanja mimeze kao oponašanja ili “podražavanja” stvarnosti. Nivoa gotovo faktografskog “opredmećenja” zbilje. Kritički nesmiljenije vrednovano, riječ je o nekolicini pjesama i nekoliko novela Vladana Desnice, koje je po dometu estetičkoga u njima, moguće gotovo doslovno podvesti pod antičko poimanje mimeze: odslikavanja, reproduciranja mimetikom (oponašanjem) iz nečega već postojećeg. Ovu razinu mimezisa oponašanja, reproduciranja ili podražavanja zbilje, nalazim u pjesmama: *Jesen na žalju, Bakanal južine, Začarano podne, Vodarice, Scherzo, Madrigal, Kišobrani, Dvorišta*. Odnosno u novelama: *Aprilsko večje, Susjedi, Zlatni rudnik, Životna staza Joze Kurlače*. Antičko iskustvo mimeze u načelu ne poznaje pojam stvaranja, onog tipa stvaranja kakvoga mi razumijevamo u novovjekovnom filozofsko-estetskom smislu.

Ako “mimesis” razumijemo ne samo kao odslikavanje i ne samo kao doslovno predstavljanje pojavnoga svijeta, već kao izvorno kreiranje svijeta vlastitom intuicijom, onda se u tom rekreiranju, i novoraskrivanju, ostvaruje istinsko stvaralaštvo, umjetnički akt. Najveći dio poezije i novela Vladana Desnice su kroz takvo razumijevanja mimezisa usporedivi božanskom stvaralaštvu. To Desničino stvaralaštvo naime producira vlastitu, novu i autentičnu zbilju, ni iz čega datu, osim iz svoje suštine. U narednom poglavlju dokazujem ovaj kreativni nivo mimezisa kroz rekonstrukciju stvaralačkoga “otajstva” i kroz interpretaciju suštine estetičkog u poeziji Vladana Desnice. Sa mimesisom koji nije “odslik,” već potpuno nova stvarnost uvjerljivija i istinitija od stvarnosti života.

3. Estetičko iskustvo u islamu i u kršćanstvu: bitne srodnosti i razlike

Suštini estetike u islamu, naporedjujem karakteristike estetike u kršćanstvu, sa rizicima površnosti koji su neizbježni u svakom sažimanju; svako sažimanje neminovno

rezultira nedorečenošću. Ovo je sažimanje uvjet i teorijski temelj za argumentaciju panteističkog misticizma i sufizma u interpretaciji pjesama i novela Vladana Desnice u narednom, u četvrtom i u petom poglavlju moje studije. Sažetak je takodje uvjet za teorijsku utemeljenost studije, za njenu smisaonu relevantnost i konzekventnost. Takođe je sažimanje most smisaonog jedinstva studije između ovog teorijskog dijela i aplikacije estetske teorije kroz interpretaciju pjesama i Vladana Desnice u četvrtom i u petom poglavlju studije.

Za poimanje bitnih karakteristika estetike u islamu, sažimam temeljni kuranski postulat o *tawhidu* (božijem jedinstvu) sa jasnim razdvajanjem božijega stvaranja od ljudskoga stvaralaštva. Tendencija zapadnoeuropske kršćanske theozofije i estetike, u čijem se učenju čovjek promiče kao stvoritelj i kao stvaratelj, strano je i nespojivo islamskoj filozofiji, religioznosti, estetičkom iskustvu u islamu. Kršćanska tendencija jednačenja Stvaratelja sa čovjekom, prema islamskom svjetonazoru, vodi u bezvjerje, u ateizam, u tzv. *shirk* ili idolatriju! I pored navedene bitne spoznajne distinkcije, islamsko estetičko iskustvo u sebi je inkorporiralo, sjedinilo polifonijsko poimanje mimezisa, tj. poimanje mimezisa kao suplementiranja (!) prirode. Ovo je estetičko iskustvo u islamu posljedica poimanja prirodnosti ljudskoga bića. U islamskom je estetičkom iskustvu naime, jednako kao i u kršćanskom, ljudska priroda sama po sebi stvaralačka. Sa bitnom distinkcijom u kvalitetu, dometu, trajnosti, i *ex nihilo* stvaranja Stvaratelja i Stvarateljem stvorenog čovjeka. Islamsko estetičko iskustvo razlikuje se od kršćanskoga upravo u navedenoj distinkciji. Priroda stvaralačkog, koje je u antičkoj filozofiji i u europskom srednjem vijeku bila božanskog korijena, za boga "rezervirana," dokinuta je sa novovjekovnom europskom filozofijom i estetikom: umjetnik izvorno stvara, ne samo da reproducira. Umjetnik stvara takoreći iz ništine svoju vlastitu autentičnu, kondenziranu umjetničku stvarnost na podlozi vlastitog genija. Time je zapadnoeuropsko estetičko iskustvo u svojoj suštini odbacilo mimezis kao oponašanje, kao reprodukciju. Izjednačilo je bogotvorenje i ljudsko stvaranje. U tom je smislu indikativan stav Martina Heideggera (1889–1976) da je umjetnost *dovršavanje onoga što priroda ne može dovršiti*. Da je Heideggerova misao izraz ljudske emancipacije i slobode, dovoljno je asociirati slikarske klasike poput Van Gogha, čije su slike savršenije od same prirode. Sažeto u jednu misao: u kršćanskom estetičkom iskustvu u suštini je dokinuta navedena distinkcija stvaralačkog božanskog i ljudskog, distinkcija koja je karakteristična estetičkom iskustvu u islamu od pojave islama do danas. U estetičkom iskustvu u kršćanstvu božansko implicira ljudsko i obrnuto. Ljudska je umjetnička kreacija u estetičkom iskustvu u kršćanstvu dobila status bezvremenosti. Sa jednom od posljedica obožavanja estetičkog, ljudskim genijem stvorenog. U islamskom estetičkom iskustvu takvo obožavanje estetičkog vodi idolatriji, bezvjerju.

I pored navedenih razlika bitne su i podudarnosti i srodnosti u kršćanskom i u islamskom estetičkom iskustvu. U oba iskustva, čovjek je načinjen "na sliku Božiju." Čovjek u islamu međutim nikad nije bogom poiman. Pogotovu nikad nije bogu jednačen. U islamskom estetičkom iskustvu bog jest u čovjeku u onoj supstanci ili mjeri koju samo bog posreduje, ostvaruje, a ne čovjek samim sobom: "Stvoriću smrtnika od ilovače pa kad mu savršen oblik dam i život u nj udahnem, vi mu se poklonite." (Kur'an XXXVII, 72-73).

Pored ove srodnosti, oba iskustva spajaju se u duhu svetosti, i u instinktu – inicijaciji i imanenciji stvaralačkog u ljudskom biću. Riječ je o vrlo srodnom transcendiranju Apsoluta, kroz radost otkrivanja nespoznatog, kroz radost samospoznavanja. Ovaj bitan postulat,

u kojem se spajaju kršćansko i islamsko i religiozno i estetičko iskustvo, možda je središnje ishodište ili movens ukupnog djela Vladana Desnice: trajno otkrivanje nespoznatog, u domenu intelektualističkom, misaonom. Ovu temeljnu tezu dokazujem u narednom poglavlju komparacijom estetičke srodnosti između slojeva misticizma i sufizma u pjesmama Vladana Desnice. Analiziram naime suštinu estetičkoga u Desnice, u trajnom otkrivanju novuma, u pomicanju granice spoznaje. Kroz ovaj stvaralački movens dokazujem Desničinu spajanje kršćanskoga i islamskoga estetičkoga iskustava.

U transcendentnoj usporedbi Desničina panteističkoga misticizma sa sufizmom, takođe dokazujem i njihove razlike. Sufističko je estetičko iskustvo naime u suštini vjersko-božanske inspiracije, korijena i rezona. Njegov je trajni sadržaj, stvarni i krajnji smisao, u osvajanju božanske ljubavi, božanskih vrlina, samoutonuću u božanstvo. Desničin misticizam nema takvu transcendentalnu mističku (!) podlogu niti takvu sufijsku religijsku inspiraciju. Osim u pjesmi *Molitva razočarana Isusa* koju naprijed interpretiram. Desničin je misticizam, ili oni segmenti misticizma koje interpretiranim naprijed u pjesmama, panteističkoga korijena. Najrodniji je taj panteistički misticizam Spinozinog (1632-1677) poimanja Apsoluta kao Prirode: *Deus sive natura*. Odnosno panteističkom sufizmu Ibn Arabija (1165-1240). Sasvim je rijetko Desničin misticizam vjersko-religioznoga, odnosno stvarnoga teološkoga kršćanskoga i izvora i smisla. Onoga kršćanskoga izvora komu je Spasitelj i Riječ božija i cilj i smisao misticiranja, mističke (!) prakse ili mističkoga obreda. Kršćanski je mistik prije svega duboko religiozan čovjek kojemu je istinsko vjerovanje duhovni uvjet i osnov za misticiranje. U svojem temelju Desničin misticizam nema takvu ni inspiracijsku niti gnoseološko-theološku kršćansku podlogu. Sa posljedicom da Desničin misticizam u svojoj osnovi nije theološko-kršćanski misticizam. Stoga sam u mojoj studiji takav misticizam označio panteističkim misticizmom. Od prednje generalne oznake izuzetak je Desničina pjesma *Molitva razočaranog Isusa* koju interpretiram u narednom poglavlju. I u kojoj dokazujem njeno duboko religiozno, vjerničko iskustvo kao duhovno ishodište za Desničin kršćanskotheološki misticizam u ovoj pjesmi.

Smisao kršćanskoga misticizma i islamskoga sufizma jest u samoproduciranju božanskih vrlina – putu samospoznanja i samoosmišljenja. Ovaj se cilj ostvaruje u Desničinu djelu kroz trajno prisutni movens i ideju pomicanja granice spoznatog, dokučivanje nespoznatog. Taj je movens u Vladana Desnice najimanentnije opisan u esejima o umjetnosti, ali ga takođe nalazimo u pjesmama, u novelama, i u romanima. Tim je movensom zapravo začeto, prožeto i osmišljeno ukupno djelo Vladana Desnice. Riječ je o psihonukleusu ili o poticajnoj kapsuli – inicijaciji i smislu Desničina stvaralaštva! Ovu bitnu tezu dokazujem u narednim poglavljima interpretacijom pjesama, odnosno proza Vladana Desnice. Na drugoj strani, u estetičkom iskustvu islama uopće, samokreiranje katarze – puta samoreproduciranja božijih vrlina, jest u epicentru smisla islamske umjetnosti uopće. Posebice u poeziji sufizma. U ovoj intenciji duhovno se gotovo izjednačuju kršćanski misticizam i islamski sufizam.

U prednjoj paraleli srodnosti i podudarnosti dvaju estetičkih iskustava, takođe je bitno markirati da su standardi estetičkoga iskustva u islamu relativno ostali trajni od pojave islama do danas. Posebice najbitniji standard uskraćivanja ljudskom stvaralaštvu božijih epiteta i svojstava stvaranja. U ovom uskraćivanju je međutim jednako bitno prihvatiti stajalište estetike u islamu da je bog, udahnućem dijela svoga duha, producirao jedinjenje sa čovjekom, sa vrhunskim rezultatom jedinjenja u ljudskoj duši. Time je ljudska duša osposobljena za vlastiti put ka postizanju božijih vrlina u sebi. Ljudska je duša božijim porijeklom

stvaralačkoga kvaliteta. Stoga je u stanju (re)producirati umjetničko djelo. U islamskom estetičkom iskustvu to znači moći izraziti nešto (!) od nadnaravnosti božijega stvaranja i stvaralaštva. Ali nikako ne znači u činu umjetničkom inkorporirati, sjediniti ili “ovaplotiti” božanstvo per se. U navedenoj je distinkciji dviju estetika bitno markirati da je u islamskom estetičkom iskustvu trajno prisutna jasna racionalna granica razlikovanja božijega od ljudskoga stvaranja, nivoa kvaliteta njihova stvaralaštva. Čvorišni postulat o ukinuću ove distinkcije u zapadnoeuropskom estetičkom iskustvu možda je Kantova *Kritika moći sude-nja* sa izjednačavanjem stvaralačke kozmičke moći i ljudske umjetničke moći, sa poistovjećenjem božanskog u čovjeku – geniju, koji svojim genijem nadomješta stvaratelja.

U paraleli estetičko iskustvo u islamu i u kršćanstvu takođe je bitno markirati duhovno poimanje Apsoluta u islamskom ahlaku i estetičkom iskustvu koje je srodno ili prižbližno onom poimanju kojeg nalazimo u pjesmama Vladana Desnice. Sa bitnom distinkcijom u Desničinu pretežito panteističkom doživljaju Apsoluta. Ovu bitnu tezu argumentiram komentarima pjesama: *Slijepi aed, Svaan, Kairos, Jednostavnosti*. U navedenim pjesmama riječ je o transcendentnoj srodnosti Desnice u postulatima islamskog ahlaka – učenja o Uzvišenom bogu – apsolutnom savršenstvu. O transcendentnoj srodnosti navedenih pjesama postulatima estetike u islamu.

Posebice u njihovoj zajedničkoj temeljnoj ideji da boga nije moguće ničim konkretnim predstaviti niti uporediti: bog je zapravo svepostojanje i stalno stvaranje. Arapski sufija Ibn Arabi (1165-1240) ističe: *Sve je bog i mi smo dio boga*. Time je sufizam duboko prožet panteizmom. Ovim bitnim transcendentalijama se islamski sufizam gnoseološki jedna-či sa Desničnim panteističkim misticizmom u navedenim pjesmama. Riječ je o njihovu spoznajnom jedinstvu. Ovo jedinstvo takođe nalazimo u kuranskom transcendentnom iskustvu o božanstvu kao principu svejedinstva egzistencije. U islamskom ahlaku, učenju o Apsolutnom, ovo je svejedinstvo sažeto u maksimi *wahdat al-wujud*. Prema islamskom estetičkom iskustvu, umjetnik posjeduje bogom posredovanu inicijaciju, intuiciju i stvaralački instinkt, nadahnuće koje se u islamskom estetičkom iskustvu opojmljuju arabizmom “wahy”, u značenju “otkriće!” Svijest o božijem posredovanju ovog nadahnuća, i u kršćanskom i u islamskom iskustvu, dokazuje se stalnim pozivanjem na boga, prije svakog posla. U islamskom estetičkom iskustvu, u momentima umjetničkog stvaranja, ovo saznanje prožeto je trajnom sviješću samoograničenja umjetnika da on ne inkorporira, ne sjedinjuje! božansko stvaranje u sebi.

Kuransko učenje o ideji boga kao kozmičkoga beskonačnoga jedinstva, odnosno u poimanju božanstva kao čistog duha, koji se ne da bilo čim porediti, niti zamisliti bilo kojom crtom ljudi ili predmeta, nalazimo u nekolicini pjesama panteističkomistične transcenden-cije Vladana Desnice. Argumentacija ove teze slijedi u narednom poglavlju u interpretaciji pjesama *Slijepac na žalju, Svaan, Kairos, Jednostavnosti*. Navedeno kuransko učenje o ideji transcendentalnoga boga, umjetnički je u estetičkom iskustvu u islamu, najsavršenije pretočeno, obistinjeno u islamskoj kaligrafiji i arabeski. Figuracija arabeske je izraz dijalek-tičkog jedinstva detalja i cjeline, beskonačnosti Apsoluta, ideje vječitog ponavljanja. Ideju vječitog ponavljanja, Desnica je izrazio u nizu refleksivnih novela, u poeziji i u esejima o umjetnosti. U tom je smislu paradigmatična Desničina ideja apsorpiranja i promicanja razlika u poimanju vremena i povijesti. Sa sučeljavanjem različitog poimanja i podudaranja esencijalnog između kršćanskoga i islamskoga iskustva. Sa rezultantom sučeljavanja koje vodi duhovnoj sintezi. Ideju duhovne sinteze takođe nalazimo u Desničinoj prozi *Mudrac sa Istoka*. Pored kršćansko-islamske duhovne sinteze, ova proza isijava respektom razlika

– uvjeta duhovnom samoosmišljenju. Poanta navedene proze je u filozofiji integralizma. Riječ je o promicanju islamskog estetičkoga iskustva. O prekoračenoj granici svojega mentalnoga sklopa i duhovnoga koda. O opalizaciji književnoga teksta, o polisemiji vrijednosti koja suspendira jedinstvo smisla. Desnica se u ovim refleksijama dovinuo do rasudne moći gnoseološkog integralizma.

4. Mimezis i estetičko u paraleli misticizma u kršćanstvu i sufizma u islamu u pjesmama Vladana Desnice: bitne srodnosti i razlike

I kršćanski misticizam i islamski sufizam imaju jednaku pretenziju da ljudsko biće dospije do savršenstva, do samoosmišljenja esencije putem ljubavi prema bogu. Ideja ljubavi je fundament svake religioznosti, jednako misticizma i sufizma. Ova je ljubav u sufizmu zadobila kosmička značenja. Osnivač melevijskog tarikata Jalal al-Din Rumi (604/1207-672/1273) u svojoj poeziji upjesmljuje ideju ljubavi doživljajem nebeskih kretanja kao valova u beskonačnom oceanu ljubavi. U svojim glavnim djelima *Diwan-i Shams-i Tabrizi* i u *Mathnawi* odnosno *Mesneviji* – djelima sa oko 65.000 stihova. Ako je misticizam srce kršćanstva, onda je sufizam srce islama. Obje duhovno-duševne ezoterije su umjetnost koja čovjeka vode samoostvarenju, sreći, Apsolutu. Kosmičku ljubav transcendiraju sve religije. Jednako kao i kršćanski misticizam i islamski sufizam. Bez ljubavi je čovjek odvojen od univerzalnoga razuma.

U prednjem movensu kršćanskog i islamskog misticizma bitno je markirati da Desničina poezijska riječ ne ispoljava istinsko theološko kršćansko iskustvo, niti je nastala u iskustvu mistike stvarnoga kršćanskovjerničkoga izvora. Kršćanska je naime mistika onoga izvora i sadržaja koju istinski vjernik doživljava kroz Spasitelja odnosno kroz Riječ Božiju koja je tijelom postala. Istinska vjera u Spasitelja jest uvjet za theološki put kršćanske mistike. Desnica naime nije intenzivni kršćanski vjernik u svojoj poeziji, pa po navedenom kršćansko-theološkom središnjem uvjetu za misticizam, Desnica nije istinski mistik u religioznom smislu riječi. Kršćanskom je naime misticizmu duhovni uvjet i temelj u dubokoj religioznosti mistika. Desničina mistika nije theološkoga temelja već je prvenstveno panteističkoga izvora i doživljaja. Taj panteistički misticizam ima znatne srodnosti, pa i duhovnoga jedinstva sa islamskim sufizmom. U svojem duhovnom temelju panteizam u Desnice najrodniji je panteističkom sufizmu naprijed spomenutog Ibn Arabija i filozofiji Barucha Spinoze. Riječ je o filozofskom učenju koje jednači univerzum i Apsolut, poistovjećuje Stvaratelja sa prirodom. Prirodu doživljava kao očitovanje Stvaratelja. Da je zapravo riječ o jednom spoju panteizma, misticizma i sufizma, dokazujem u analizi odabranih pjesama Vladana Desnice.

Pjesme Vladana Desnice, moguće je epitetno i u punom smislu ove riječi označiti intelektualističkim, budući da je movens i smisao većine pjesama u trajnom osvajanju misaono novog, tajanstvenog, duhovno nespoznatog. U ovoj generalnoj oznaci jednako je bitno dodati činjenicu da nekolicina pjesama opstoji na razini doslovnog poimanja mimezisa kao reprodukcije ili oponašanja. U razini konkretnosti ili predmetnosti, gotovo faktografičnosti. Sa utiskom da je u tim pjesmama na niskoj poezijskoj razini ostvarena duhovna

transformacija predmetnosti, zbilje. Ovaj mimezis nivoa oponašanja prepoznatljiv je u pjesmama *Jesen na žal*, *Bakanal južine*, *Začarano podne*, *Vodarice*. To su pjesme deskripcije vjerne zbilji. Pored ovih pjesama, mimezisu nivoa oponašanja ili reprodukcije, takodje pripadaju pjesme impresivne inspiracije, ali inspiracije koja ostaje u osobno-ispovijednoj razini, bez dubljeg emocionalnoga i misaonoga intenziteta. Sa površno transformiranom zbiljom u duhovnost. To su pjesme *Scherzo*, *Madrigal*, *Kišobrani* i *Dvorišta*. U većini ostalih pjesama predmetnost ili zbilja samo su vanjski povod da se osmisli esencija, da se "obogotvori" svijest i stvori svoj autentični pjesnički svijet. U tom smislu je zasigurno karakteristična pjesma *Vidici* koja sažima Desničin mimezis u oba njegova reproduktivno-kreacijska nivoa. Ujedno ova pjesma takodje sažima pretežita duhovna stanja i raspoloženja u poeziji Vladana Desnice uopće: spoj zebnje i strepnje, tjeskobe i melanholije, samoće i pustoši, prolaznosti i smrti. U pjesmi *Vidici* naime sublimirana su ta duhovno-duševna stanja koja su za Desničinu poeziju karakteristična. Stoga bi pjesma *Vidici* mogla biti paradigmom Desničine poezije uopće:

*Ima dana kad daleki vidici
u nama rađaju zebnju:
plaši nas slutnja
da na korak od našeg skućenog kruga
svagdanjih bijeda i trica
počima prorijetko svemirsko sivilo
– pustoš bez kraja
i bez života.
Rumen zore ii sutona
u sebi nosi bolnu pjegu smrti:
ranjava nas žalbom konačnih rasanaka,
tugom konačnih potonuća.
I mi se pognute glave vraćamo
u uze
naših memljivih ulica i kuća,
u tjeskobe
naših dana i naših noći,
u naše umore i naša beznadja,
pokajano,
kao pred zoru tenac u svoj grob.²*

Moja studija ne interpretira navedenu pjesmu tjeskobe i otuđenja, strepnje i tuge do depresije – pretežitih stanja u Desničinoj poeziji uopće. Interpretiram naime pjesme iznimke od navedena pretežita sumorno-grobnoga raspoloženja. Izdvajam i komentiram pjesme radosti i ozarenja, harmonije, spokojstva, samoosmišljenja. To su pjesme panteističko-sufističkog ozračja. U tim pjesmama nalazim i dokazujem njihovu srodnost i različitost sa muslimanskim sufizmom. Doživljaji tjeskobe, beznadja, tuge i kosmičkog sivila ustupili su pred pjesmama rumenih zora, nadahnuća, vrlina, novih pregnuća. Ako bitniji ili veći dio Desničinih pjesama *u sebi nosi bolnu pjegu smrti*,³ njen po kvalitetu bitan, a po kvantitetu

² Vladan DESNICA, "Vidici", *Slijepac na žal*, Zagreb 1956., 40.

³ *Isto*, stih 10.

skroman dio, (!) takođe kao protutežu nosi *pomamu rumenih vrenja*.⁴ Umjesto većine pjesama sastavljenih od *sumraka duše i svijesti*,⁵ interpretiram pjesme iznimke u kojima je *vreli žar zanesenja*. Artkulirajući i dokazujući njihovo panteističko-mističko i sufijsko estetičko srodstvo. Riječ je o pjesmama *Slijepi aed*, *Svaan*, *Kairos*, *Jednostavnosti* i *Molitvi razočarana Isusa*. U ovim je pjesmama panteističkoj doživljaj Vladana Desnice u nizu stihova duhovno jedinstven sa sufijskim pjesničkim iskustvom.

Jedna od takvih pjesama je prva pjesma *Slijepi aed* u zbirci sjajnoga metaforično-polifonijskoga naziva *Slijepac na žal*. Pjesma odaje Desnicu kao trajnoga tragača za nedokučivim, nespoznatim. Riječ je o središnjem motivu pjesme *Slijepi aed* i o leitmotivu ukupna Desničina djela, o trajnom movensu za (ne)dokučivim:

*Htio bih da mi duša
oslijepiv za sve bolno
nad smislom nasušnog plùta*

*– htio bih da mi duša
po zatonima luta
kao podnevni vjetar.*

*Htio bih da mi duša
taj slijepi aed stari
po snenim žalima sluša
široku pjesmu mora;*

*htio bih da joj se dani
rone u ponor ko stijene
što bezbrižni pastiri
kotrljaju sa gora;*

*da sred magijskog kruga
ljetnih podneva vrućih
prebraja jata ptica
koje dolijeću s juga
po sjenkama što kliznu
preko ruku i lica.*

*I da nabrajajući
iza sklopljenih vjeđa
sutona novih mekote
i nova žarenja zora
prebraja svoje živote.*⁶

Prvi je i najsnažniji estetski dojam stihova dojam Eolove harfe: iz ujednačena ritma svakog stiha, između šesterca i deveterca, prši muzika stiha, u akordima, diskretno i sugestivno poput madrigala. Pjesma djeluje poput Petrarkinih pastorala. Sa središnjim motivom u dokučivanju smisla. Smisao je poput bisera u zatvorenoj školjki. Dokučivanje smisla

⁴ Vladan DESNICA, "Molitva razočaranog Isusa", *Slijepac na žal*, Zagreb 1956., 42., stih 2.

⁵ *Isto*, 41., stih 17.

⁶ Vladan DESNICA, "Vidici", *Slijepac na žal*, Zagreb 1956., 7.-8.

ostvareno je u urastanju duha u materiju, u dušu mora, vjetra, bora, kamena. Riječ je o samoraspoznavanju u elementarnosti. Ova spoznaja u sebi sjedinjuje i budističko i kršćansko i islamsko estetičko iskustvo. Sa njihovim ishodištem u mikromakrokosmičkom svejedinstvu. Estetički je vrhunac spoznaje svejedinstva u posljednjem poantirajućem stihu pjesme: u *prebrajanju svojih života*. Prva strofa nagovještajem, a posljednja poantom, uokviraju bitak pjesme u motivu pronicanja smisla. Između njih je proces pronicanja ili “pomjeranja” spoznatog. Oba su procesa nerastavljivo srasli s bolnim iskustvom: bol je obol! pronicanju smisla, pomicanju granica spoznatog. Samoosmišljenje se dokučuje u trajnim mijenama. U mikromakrospejevima ovjekovječene duše, transcendirane u materiju mora, vjetra, kamena. *Slijepi aed* očito u sebi nosi panteističko-mistični doživljaj svijeta, pa je stoga Desničin doživljaj vrlo srodan sufijskoj poeziji. Sa središnjim motivom sufizma u sraslosti pojedinačnoga i općeg. Motiva koji je omiljen u arapsko-sufijskoj poeziji. *Slijepi aed* Vladana Desnice zrači spojem navedena panteističkoga misticizma i sufizma. U tom spoju takodje nalazimo kantovsku i baruchspinozovsku spoznaju o svejedinstvu.

Ovu srodnost moguće je serioznije argumentirati produbljenijom analizom Desničine pjesme, njenim poredjenjem sufijskoj poeziji uopće, pa i onoj koja je stvarana na arapskom i na turskom odnosno na perzijskom jeziku u Bosni između 16. i 20. stoljeća. U tom smislu citiram jedan pjesmotvor Abdurahmana Sirrije (1775-1847) u kojem se ogleda *Slijepi aed* Vladana Desnice. Ako naporedimo naprijed citirane stihove *Slijepog aeda* Vladimira Desnice stihovima bosanskoga sufije Abdurahmana Sirrije *Ja sam oblikom kaplja a sadržinom more*, dospijevamo u jedinstvenu recepciju. Naprijed Desnica u *Slijepom aedu*, ovdje Sirrija, i oba isijavaju panteistički misticizam i sufizam:

*Ja sam oblikom kaplja, ali sadržinom more!
U meni je cijeli svijet, ja sam svijet i njegova sadržina.
Utonuo sam u svjetlost pojave Božanstva.
Sunce je samo moja čestica, ja sam Zehr'in Enver
Stvor moga tijela opstoji s ljubavlju,
U meni se odrazuje sve,
ja sam općenitost i pojedinost.
U meni je suština svih 18.000 svjetova
Ja sam mikrokozmos iz kog je potekao makrokosmos.
Ja sam čuvar poprišta ljubavi
i danas sam drugi Ešref!
Ja sam odraz Alijine tajne,
od svega sam viši ja!⁷*

Pjesma *Svaan* je po motivu opsesivna traganja za smislom, za samoostvarenjem u “svaanu” i u sebesamoraspoznavanju kao kosmičke čestice, srodna pjesmi *Slijepi aed*. Mada pjesnik sam tumači semantičku polifoniju “svaana” kao *opsjene, obmane, samoobmane*, iz konteksta je pjesme jasno da je riječ o trajnom intelektualističkom motivu jedinstva duhovnog i materijalnog, općeg i pojedinačnog, o mikromakrokosmičkoj esenciji pjesničkoga subjekta. (Motiv “svaana” takodje nalazimo u esejima o umjetnosti i u prozi *Mudrac sa Istoka*: pogledati posljednju stranicu ove studije!) I u ovoj pjesmi takodje panteističkoga misticizma, prepoznatljiva je duhovna srodnost sa sufijskom poezijom. Duhovna srodnost Desnice i sufijske spoznaje jest u jedinstvu pojedinosti i općenitosti. Spoznaju bosanskog

⁷ Lamija HADŽIOSMANOVIĆ – Emina MEMIJA (ur.), *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, Sarajevo 1995., 189.

sufije Sirrije, u njegovu stihu *U meni je cijeli svijet, ja sam svijet i njegova sadržina* – odčitavamo također kroz cijelog *Svaana*. Primjerice već u prvoj strofi Vladana Desnice:

*Svaan je moj hljeb i moja voda.
Svaan je moj dan i moja noć.
Svaan je moj smijeh i moj plač.
Crvenilo maka i plavilo različka,
Sunčevo raskolačeno oko.
i Mjesečev budni kolobar.⁸*

Po središnjem motivu ozarenja, usljed *bljeska nove misli*, pjesma *Kairos* ne samo da je movens trajne žudnje za duhovnim pregnućem, već je još jedan dokaz duhovne srodnosti Desničina panteističkoga misticizma i sufizma. “Kairos” Alfred Adler (1870–1934) u *Individualnoj psihologiji* označava spojem različitih osobnih psihoterapeutskih iskustava sa biblijskom terapeutskom tradicijom, iskustava koja vode psihotransformaciji osobe. U grčko-rimskoj mitologiji “kairos” je bog dobrog vremena, pravog momenta, prave odluke, koja sada i ovdje može usrećiti naš život. Iz prednjega je tumačenja razvidna ne samo mitologijska inspiracija već i smisaono-idejna srodnost pjesme i mita kairos. Opsesivni movens za samoosmišljenjem, u *bljesku nove misli*, jest jedinstvena duhovna nit Desničina *Kairosa*, kršćanskoga misticizma i islamskoga sufizma. U sva tri ova pjesnička iskustva, u nutrimi i intimi, vrhunski eminentna suština u samoispunjenju duševno-misaonim ozarenjima. Za argumentaciju Desničina panteističkoga misticizma i sufizma u bosanskom idiomu, njihova duševnog i spoznajnoga jedinstva, citiram posljednju strofu iz *Kairosa*. Toj strofi poredim karakteristične sufijske stihove Abdulvehaba Ilhamije. U duhovno-duševnom epicentru i Desnice i bosanskog derviša Ilhamije upjesmljeni su najdragocjeniji i najuzvišeniji trenuci stvaralačke ekstaze. Pored karakteristična mistično-sufijskoga mikromakrokosmičkoga jedinstva u oba pjesmotvora, sufizam Ilhamije se razlikuje u posljednjim stihovima od Desničina panteizma, naglašenijim Ilhamije “utonućem” u Apsolut. Bitna je razlika također u kvaliteti radosti i ozarenja. Radosti u Desnice usljed stvaralačke inicijacije, tenzije, inspiracije i ekstaze per se:

*Dragocjen si, o času sadašnji!
No prekratak
i nepovratan, nesmiljen.
Zato te tako zadivljen prebirem
pò dlanu kao zrno bisera
i otsjeve na tvojoj kori malenoj
na kojoj sva se vječnost otsijeva
i zrake stječu iz svih prostora
zvjedljivo motrim. I tim žednije,
što klizneš hitro, lako kròz prste
i, ko što kap u more utone,
i ti se utopiš u vječnosti.⁹*

Desničinoj pjesmi – čije strofe počinju ponavljajućim ritmičnim stihom *Dragocjen si, o času sadašnji!* – naporedjujem stihove šejha tekije u Oglavku blizu Sarajeva – Sejjida

⁸ Vladan DESNICA, “Svaan”, *Slijepac na žalu*, Zagreb 1956., 20.

⁹ Vladan DESNICA, “Kairos”, *Slijepac na žalu*, Zagreb 1956., 27.-28.

Abdulvehaba Ilhamije (1773–1821). Poređenjem navedenih stihova Ilhamije *Ovo je tren ... Desničinu Kairosu*, dospijevamo jedinstvenu mistično-sufijskom ozarenju. Sa bitnom distinkcijom: u Ilhamije inicijacija i ushićenje imaju religiozno izvorište u putu namaza (obreda) koji vodi duhovnom srastanju sa Stvarateljem:

*Ovo je tren nastanka i pojavljivanja, ovo je tren ubijanja i ostajanja
 Ovo je tren stida i strahota, ovo je tren muka i ljepota
 Ovo je tren bola i radosti, ovo je tren srdžbe i blagosti
 Ovo je tren otkrića i svjedočenja, ovo je tren spoznaje i rasvjetljenja
 Ovo je tren pobožnosti i odricanja, ovo je tren jedinstva i stapanja
 Ovo je tren duše i posmatranja, ovo je tren zapanjenog shvaćanja*

...

*Ovo je tren zemlje i čas čovjeka, ovo je tren neba i čas meleka
 Ovo je tren kad duša proplamsa, ovo je tren kad se jasno promatra
 Ovo je tren kad se za ljepotom čezne, ovo je tren kad se u beskraj u iščezne
 Ovo je tren dovoljnosti milostivog, ovo je tren jasnog sunca blistavog
 Ovo je tren kad su okeani kapija, ovo je tren kad je Božija odredba najuzvišenija
 Ovo je tren kad znanje tačka biva, ovo je tren kada mudrost sve pokriva
 Tren kad se namaz uzdiže zanosno, i u svakom času glasa se radosno.¹⁰*

Po središnjem motivu ozarenja, po ushиту pjesničkoga subjekta usljed njegove sraslosti sa elementarnim, Desničnim pjesmama koje su komentirane, srodna je takođe pjesma *Pred kišu*. Pjesma *Pred kišu* (*Slijepac na žal*, 36.-37.) u isti je mah jedan scherzo (takođe naziv pjesme na 16. i 17. stranici zbirke) i jedan madrigal. Takođe još jedan naziv pjesme na 18. i 19. stranici navedene zbirke *Slijepac na žal*. U spoju ta dva žanra, izrasla je istinska pjesnička simfonija. Upravo je ovo pjesmotvor koji nas vraća iskonu doživljavanja svijeta – spontanijama i nesuspregnutim osjećanjima. Stihovi nas sastavljaju sa samim sobom, u iskonu mirisa, ozona, u svježini dažda. Pjesma je jedan gracilni panteistički haiku koji nas prožima beskrajnim srhom: u srhu treperi svih pet čula. Estetičko ovdje proživljavamo upravo u tom srhu, u pounutrašnjem životu kiše, u njenu prosuću, u šaporu, šapatu i šuštu. Pjesma je jedno malo čudo pounutrenja elementarnog: od naizgled proste pojave kiše sačinjen je trajni, intenzivni srh kozmičke snage. U potencijalnoj antologiji pjesama motiva kiše, ova bi pjesma svojom sugestivnom polifonijom bila medju najvrednijim. Ako nas većina pjesama Vladana Desnice deprimira tjeskobom, melanholijom i tugom, beznađem do očajanja, pjesma *Pred kišu* isijava dionizijsku ustreptalost svih čula. Ozaruje nas panteističkim intenzitetom kojemu ni najbeščutniji ne može odoljeti. Recepciju ilustriram posljednjom od ukupno tri strofe:

*Al eto već i kiše
 u sve jasnijem glasu
 šušti i šaplje;
 onda se krupne kaplje
 ospu posvuda:
 odnekud se stvori
 šapor, i u sto glasova se rasu:
 šupalj po klupama praznim,*

¹⁰ Lamija HADŽIOSMANOVIĆ – Emina MEMIJA (ur.), *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, Sarajevo 1995., 166.-167.

*siktav po glatkome šljunku,
 sočan po listu duda,
 suh po kurgavoj kori;
 kadiven na malji lišaja mlada,
 smolast na mliječi pupovlja nova,
 opor na krupnom lišću platana,
 žedan na prisne dlanove kestenova.
 Po busenju kap nikne nečujna ko slana,
 po mahovini šustava ko svila,
 sipljiva među ostrim iglama četinara.
 A na ispružen dlan mi kaplja pada
 pravilno poput bila
 i sviknuto ko suza, druga stara.
 Iz gušte se javlja prpošno i živo;
 nevidljiv neko to se sitno smije
 (sitno se nasmije, pa se skrije).
 A jedna kaplja ciknu
 zvonka o caklen list magnolije.¹¹*

Pjesma *Jednostavnost* je takođe još jedna iznimka himničke radosti, aure spokojstva, mira i zadovoljstva sobom i životom, u inače prevladujućoj motivici zebnje, strepnje, tjeskobe, samoće, pustoši i smrti u poeziji Vladana Desnice. Pjesme *Slijepi aed*, *Svaan*, *Kairos*, *Pred kišu* i *Jednostavnost* emaniraju panteističko-sufijsko ozračje, njihovo križanje i sjedinjenje. Ovo panteističkomističko i sufijsko jedinstvo takodje nalazimo i u pjesmi *Jednostavnost*. I misticizam i sufizam prepoznatljivi su u auri nirvane. U skromnosti pjesničkog subjekta, u zadovoljstvu i sreći sa elementarnim. Panteizam proživljavamo u sraslosti pjesničkog subjekta sa suncem. Misticizam i sufizam takodje odčitavam u materijalnom odricanju – uvjetu spokoju, samoosmišljenju:

*Vedar sunčani dan
 i kora hljeba
 i mir u duši
 – i ja ne mogu da smislim
 veće i stvarnije sreće:
 sve želje šute
 i čula dremlju
 a misli imaju prazničko ruho
 i bijele skrštene ruke.*

(...)

*Zar se na tako malo
 sav život sveo?
 Je li to starost, preživjelost, umor?
 Il zadnja, vrhovna mudrost:
 krajnja odreka svega?
 – Ne znam. Osjećam samo da nema*

¹¹ Vladan DESNICA, "Pred kišu", *Slijepac na žalu*, Zagreb 1956., 36.-37.

*stvarnijeg dobra od ovog:
mir sa radošću, s bolom
i preplavljenost suncem.*

*Vedar sunčani dan,
i kora hljeba,
i krpa neba
nad sijedom glavom
– i šutnja želja.
Smireno gori
ta stara duša
– vječita prelja
zračice sunca.¹²*

Molitva razočarana Isusa jedna je od najdragocjenijih pjesama Vladana Desnice. Usljed njene uvjerljive, dubinski nepomućene iskrenosti. Njenu dragocjenost doživljavamo u moćnoj sugestivnosti kršćanske molitve. U uvjerenosti u proživljenje duše u Bogu – Isusu. Ovakvo samoozarenje i treperenje srha duše u kršćanskoj molitvi, mogao je izažeti samo iskreni, u Isusa uvjereni vjernik. Pjesma bi kao molitva mogla stajati u svakoj crkvi. U antologiji kršćanske lirike. To je umjetnost koja ateistu može učiniti vjernikom. Djeluje kao gospel, gregorijanski koral – *cantus gregorianus* i *Evangelienlied* zajedno. Njen biblijski ton bogomolitve i melodija, ostvareni su ujednačenim pjevnim osmercem. Osmercem se izmjenjuju rjedje pjevni i rjedje u pjesmi prisutni sedmerac i deveterac. Taj biblijski ton i ta melodija stiha u osmercu zrače sjajem i otajstvom svetosti. Ta pjesma sa ugrađenom melodijom u njoj je stoga i poezija, i koral za pjevanje, i bogomolitva ujedno. Desničin je stih u ovoj pjesmi, s melodijom u njemu, svojom toplinom, kondenziranim refleksijama, asocijacijama i polifonijom značenja, zasigurno blizu razine biblijskoga izraza, njegove semantičke polifonije. Ako i nije tako blizu, nije ni mnogo udaljen od estetičkog dometa Tin Ujevićeve *Svakidašnje jadikovke*. Niti je estetički daleko od Tinova *Vapaja za žarkim ilinštakom*:

*Oče, kad opet navru
sumnje i stradanja strasna
i kad me označe opet
krvave stigmatе tvoje,
udijeli milosti svoje
još jednom znamenja jasna:
osmijeh na nasušnu muku
i vreli žar zanesenja
što u viđenja krasna
obraća sva iskušenja
i sumnje, i stradanja strasna.*

*A kada grčevi minu
i kada skršeno tijelo
ostavi svoje raspelo,
tvome posljednjem sinu
podari meku toplinu*

¹² Vladan DESNICA, "Jednostavnost", *Slijepac na žalu*, Zagreb 1956., 58.-59.

*sumraka duše i svijesti.
 Prekrati mu snage za nova
 lutanja, nova pregnuća,
 prekini glasove zova;
 raščaraj skupu vrlinu
 proročkih nadahnuća,
 čudesnih iscjeljenja;
 utišaj milosnom rukom
 pomamu rumenih vrenja
 i odjek lažljivih slava,
 i pošalji na umornu dušu
 blagodat zaborava
 i pokrov mutna smirenja.*

*Pa neka duša vrluda
 medji svijesti i sjene
 šumska mucava luda
 što zaman povratku traži
 puteve zatravljene;
 neka, gavrani vrani
 po mutnom i niskom nebu,
 grakću nada mnogom dani
 i umiru dozivā jeke
 – a krilom da ne taknu mene!¹³*

Po tvarnom, gotovo opipljivom religioznom motivu, ovo je jedinstven pjesmotvor Vladana Desnice. Pjesmotvor suptilne sraslosti s Bogom – Isusom. Duhovnog jedinstva Isusa i čovjeka. One sraslosti koja zari radošću samoostvarenja. Po kršćanskom mističkom univerzalizmu, pjesma je srodna pjesnicima *mahdžer* poezije. Mahdžer poeziju su naime etablirali pjesnici na arapskom i na engleskom, useljenici sa Bliskoga Istoka u SAD početkom 20. stoljeća. Desničina *Molitva razočarana Isusa* duhovno je najrodnija rodonačelniku mahdžer pjesništva, libanonsko-američkom piscu Halilu Džubranu (1883–1931).¹⁴ Riječ je o pjesniku – mostu Istoka i Zapada, u čijoj se svijesti sabiru, ukrštaju i srastaju vrednote kršćanskoga i islamskoga estetičkoga iskustva. U kojem god poetskom doživljaju Halila Džubrana se zaustavimo, osjetit ćemo i raspoznati duhovnu srodnost sa *Molitvom razočarana Isusa* Vladana Desnice. Takodje srodan sensibilitet kršćanskog misticizma i islamskoga sufizma u njihovu univerzalizmu. Otkrit ćemo takodje srodnost Desničina i Džubranova panteizma u doživljaju pojavnoga svijeta – emanacije Apsoluta. I Džubran i Desnica naime u blaženstvu spoja osobnog i prirodnog, ostvaruju njima svojstvenu emanaciju Apsoluta. Zazivanje smrti u duhu panteističkoga misticizma takodje nalazimo u Ivanu Galebu:

Želio bih umrijeti izvaljen nauzak na dobroj vrućoj zemlji, sav u suncu i jasu, umrijeti u jedrini dana, u sat uzavrelih zrikavaca. U sat kad sanjivo žute povijena žita i nijemo bujaju oteščali grozdovi, u sat vrele podnevne tišine. Plaši me smrt u predvečerje, smrt u jesen, smrt iza kosih zavjesa kiše. (*Proljeća Ivana Galeba*)

¹³ Vladan DESNICA, "Molitva razočaranog Isusa", *Slijepac na žalu*, Zagreb 1956., 41.-42.

¹⁴ Usp. Halil DŽUBRAN, *Isus, sin čovječji*, Zagreb 1990. i ISTI, *Suza i osmijeh*, Zagreb 1990.

I u romanu *Proljeća Ivana Galeba* je naime, kao i u poeziji Vladana Desnice i Halila Džubrana, riječ o umijeću umiranja. Pandan umijeću umiranja Ivana Galeba nalazim u hadithu – u islamskoj pisanoj tradiciji u najširem smislu riječi tradicija: *Umrte prije nego što umrete!* U hadithu koji je opjesmljen u sufijskoj poeziji Dželaludina Rumija, Ibn Arabija. Nešto od ezoterije misticisma opisano je u Desničinoj noveli *Spiriti*, sa sjećanjem na tetke koje su prakticirale ovu ezoteriju u jednom zatvorenu krugu.

POETISCHE INTELLEKTUALITÄT VON VLADAN DESNICA ZWISCHEN ANTIKER MIMESIS, CHRISTLICHEM PANTHEISMUS UND ISLAMISCHEM SUFIMUS

Zusammenfassung: Die Studie behandelt die ästhetischen Inhalte der poetischen Intellektualität von Vladan Desnica. Sie werden auf der Basis von antiken und gegenwärtigen Mimesiskonzepten und ästhetischer Erfahrung analysiert. Als ein wichtiger Punkt bei der komparativen Analyse ergibt sich eine Parallele zwischen christlicher und islamischer Schönheitserkenntnis beziehungsweise zwischen christlichem Mystizismus und islamischem Sufismus, mit einigen Ähnlichkeiten und Unterschieden, die anhand einiger Gedichte von Vladan Desnica und Dichtern des Sufismus Abdulvehab Ilhamija und Abdurahman Sirrija dargestellt werden.

Schlüsselwörter: Mimesis, ästhetische Erfahrung, christlicher Mystizismus, islamischer Sufismus, Vladan Desnica, Abdulvehab Ilhamija, Abdurahman Sirrija

Literatura

- Doris BEHRENS-ABOUISEIF, *Beauty in Arabic Culture*, Princeton 1999.
- William C. CHITTICK, *Sufijski put ljubavi. Rumijeva duhovna učenja*, Sarajevo 2005.
- Vladan DESNICA, *Slijepac na žalu*, Zagreb 1956.
- Leo J. ELDERS, *Die Metaphysik des Thomas von Aquin in historischer Perspektive*, Salzburg – München 1984.
- Valérie GONZALEZ, *Beauty and Islam: Aesthetics in Islamic art and architecture*, London 2001.
- Lamija HADŽIOSMANOVIĆ – Emina MEMIJA (ur.), *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, Sarajevo 1995.
- Zvonko KOVAČ, “Poezija Vladana Desnice. Pokušaji intertekstualne analize”, *Republika*, 54/1998., br. 11-12, 93.-105.
- Oliver N. LEAMAN, *Islamska estetika: uvod*, Sarajevo 2005.
- Krešimir NEMEC, *Vladan Desnica*, Zagreb 1988.
- Dušan RAPO (ur.), *Zbornik radova o Vladanu Desnici*, Zagreb 2004.
- Dušan RAPO, *Novela i romani Vladana Desnice*, Zagreb 1989.
- Husref REDŽIĆ, *Umetnost na tlu Jugoslavije. Islamska umjetnost*, Beograd – Zagreb – Mostar 1982.
- Nerkez SMAILAGIĆ (ur.), *Uvod u Kur'an: historijat – tematika – tumačenja*, Zagreb 1975.